

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Vijftig jaar arbeidsverhoudingen

Marc van der Meer & Kees Vos*

Op weg naar een stelsel van arbeidsverhoudingen zonder collectieve arbeidsverhoudingen? Met hooguit 60% van de beroepsbevolking met een vast contract (en een mogelijk verdere daling in het vooruitzicht) begint het er danig op te lijken. Volgens de tussentijdse rapportage van de adviescommissie-Borstlap is de concentratie van flexwerk onder laagopgeleiden de 'sociale kwestie' van deze tijd (zie: Pelgrim, 2019). Wat betekent de groeiende maatschappelijke tweedeling voor de consensus en compromisbereidheid van ons poldermodel? In november 2016 stuurden de gezamenlijke vakbonden een brandbrief over de 'race naar beneden' die volgens hen gaande is op de arbeidsmarkt en de samenleving kapot maakt. In dit licht baart het opzien dat werkgevers en werknemers elkaar in het late voorjaar van 2019 na jarenlange onderhandelingen hebben gevonden in drie vergaande afspraken: over Europa, over de pensioenen en ook over het klimaat. Zijn we bezig met een revitaliseringsslag? Of is het een laatste stuiptrekking voordat onze nationale trots een plek krijgt op de werelderfgoedlijst van de UNESCO? Dergelijke vragen dateren niet van vandaag of gisteren. De afgelopen halve eeuw laat namelijk een bonte verzameling zien van uiteenlopende verwachtingen, van speculaties over trends, keertijden of breukvlakken in de betrekkingen tussen de sociale partners, met overgangen van harmonie- of coalitie- naar conflictmodellen, van transactie- naar poldermodel en weer terug. Men kan zich daarom de vraag stellen of de nadruk op de resultaten van samenwerking en overleg voldoende zicht laat op de feitelijke stand van zaken in de polder. Zijn de (soms na moeizaam overleg tot stand gekomen) akkoorden voldoende basis voor een duurzaam sociaal partnerschap? Welke essentialia houden het stelsel bijeen?

Dit soort vragen kwamen ook aan de orde in de vorig jaar georganiseerde conferenties van de Nederlandse Vereniging voor Arbeidsverhoudingen (NVA). Daarmee werd herdacht dat de vereniging op 5 februari 1968 werd opgericht door professor Wil Albeda, die een pluralistisch en stabiel arbeidsbestel voor zich zag. In de afgelopen vijftig jaar fungeerde de NVA als 'beschutte publieke ruimte' voor uitwisseling van onderzoek en praktijk in de arbeidsverhoudingen. Het tiende NVA-lustrum is daarom aanleiding voor de totstandkoming van dit themanummer van het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*. Het jaar 1968 was trouwens ook een jaar waarin de Nederlandse 'overlegeconomie', zoals het toen werd aangeduid, stevig was gevestigd. Na het Akkoord van Wassenaar in 1982 zou het in volle bloei komen en onder de naam 'poldermodel' wereldfaam verwerven. Maar de

* Kees Vos is lid van de redactie van het Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken; Marc van der Meer is bijzonder hoogleeraar Onderwijsarbeidsmarkt, Tilburg Law School en CAOP, en gastredacteur van dit themanummer (E-mail: marc.vandermeer@uvt.nl).

laatste jaren zijn er genoeg tekenen van verval om aan de toekomst van het model te twijfelen. Twijfels die hebben doorgeklonken in de bijdragen aan die NVA-conferenties en ook terugkeren in de bijdragen aan dit themanummer. Uiteraard kan hier niet het gehele spectrum van de arbeidsverhoudingen de revue passeren. We presenteren enkele relevante bijdragen waarin zo mogelijk lering wordt getrokken uit de lessen van het verleden.

Het ligt voor de hand dat veranderingen in het stelsel van arbeidsverhoudingen veel te maken hebben met technologische en organisatorische ontwikkelingen. In zijn essay over honderd jaar technologische en sociale innovatie beschrijft Frank Pot hoe de kennis van werkorganisaties en van werkprocessen elkaar versterken. Hij signaleert een ernstige discrepantie in de huidige tijd: door versterking van het machtsevenwicht tussen enerzijds werkgevers en anderzijds vakbonden en werknemers is de strategische rol van laatstgenoemden vrijwel te verwaarlozen. Dit in tegenstelling tot eerdere perioden, waarin samenwerking bij sociale innovatie een belangrijke(re) rol speelde. Hierbij zal actieve participatie van representatieve vakbonden ook een belangrijke factor zijn geweest. Op dit punt is er echter, zoals Paul de Beer en Lisa Berntsen signaleren, al geruime tijd sprake van een in ons land teruglopend vakbondslidmaatschap. De auteurs spreken hier van een generatie-effect: onder iedere volgende generatie is het vakbondslidmaatschap lager dan onder de vorige. Kennelijk is het vooral moeilijk jongeren voor het lidmaatschap te interesseren. Dit blijkt overigens in België duidelijk anders te liggen, want daar wordt door de vakorganisaties veel aan werving gedaan onder jongeren. Een van de daarbij genoemde elementen betreft de aanwezigheid van de vakbonden op de werkvloer. In het eerste nummer van de eerste jaargang van het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* heeft Albert Mok (1985) op basis van een vergelijking van de arbeidsverhoudingen in Nederland en België dit omschreven als 'een klein verschil met grote gevolgen'.

In zijn essay constateert Frank Pot tevens dat de overheid als werkgever op het gebied van sociale innovatie mede als gevolg van bezuinigingsdoelstellingen weinig succesvol is geweest. Een min of meer vergelijkbare discrepantie signaleren Van der Meer en Brinkman in hun analyse van de normalisering van de publieke arbeidsverhoudingen. Kennelijk loopt innovatie in de zin van decentralisering van onderhandelingen naar afzonderlijke sectoren telkens weer tegen grenzen aan, die verband houden met de overheidsrol bij de besteding van de publieke middelen: een vrijwel onoplosbare spanning dus tussen centrale sturing en decentrale onderhandelingen. In haar column over de Europese sociale dialoog laat Valeria Pulignano zien dat voor nationale overheden de neoliberale globalisering meer en meer als alibi wordt gebruikt voor 'antisociale maatregelen'. Ook hier kan sprake zijn van een verschuivend machtsevenwicht.

Onmiskenbaar zijn de veranderingen op de arbeidsmarkt ook beeldbepalend voor de arbeidsverhoudingen. In vrijwel elk nummer van de achterliggende jaargangen van *TvA* is uitvoerig aandacht besteed aan ontwikkelingen als flexibele arbeid en zelfstandigen zonder personeel. Ook in dit themanummer wordt aan verschijnselen op dit gebied de nodige aandacht besteed. Lian Kösters en Wendy Smits richten zich op de loopbanen van de zzp'ers. Wat zijn hun slaagkansen? Kunnen ze doorgroeien naar zelfstandigheid met personeel? Of blijven ze succesvol in hun bestaan als zzp'er? Veel blijkt af te hangen van hun startsituatie: zijn het gemotiveerde ondernemers of schijnzelfstandigen? Gerda Gringhuis en Jannes

de Vries kiezen in hun beschouwing voor een wat breder perspectief. Bij hen gaat het meer in het algemeen om de vraag hoe het met werknemers gaat na hun intrede in een nieuwe baan: hebben ze na één jaar een vaste baan, een flexibele baan of geen baan? En natuurlijk is er in de arbeidsverhoudingen ook nog zoiets als de *business as usual*. Loonverschil tussen mannen en vrouwen was en is een gevoelig thema in de Nederlandse arbeidsverhoudingen. Katja Chkalova en Jeanine Floris laten zien dat die verschillen kleiner worden, maar er nog wel zijn. In zijn column over het loonbeleid sinds 1982 stelt Ed Groot vast dat de loonvorming zowel constanten als veranderlijkheden kent, maar dat variabele beloning als een van de meest voor de hand liggende vernieuwingen maar niet van de grond komt. In de afsluitende epiloog signaleren Marc van der Meer, Evert Smit en Kees Vos dat de bouwstenen van het Nederlandse stelsel van arbeidsverhoudingen nog overeind staan, maar dat het ook nodig is om in ons nationale model te blijven investeren.

Literatuur

- Pelgrim, C. (2019, 22 juni). Stop de flextrend, zegt Borstlap. *NRC Handelsblad*.
 Mok, A.L. (1985). Arbeidsverhoudingen in Nederland en België. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 1(1), 4-17.

Persoonlijk bericht

Vijfendertig jaar geleden hebben Jacques van Hoof en ik samen het *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* opgericht. Vanaf het begin heb ik met veel genoegen in verschillende hoedanigheden deel uitgemaakt van de redactie. De laatste tijd heb ik vanwege persoonlijke omstandigheden mijn directe betrokkenheid bij het redactiewerk moeten verminderen. Desondanks ervaar ik een en ander toch als een steeds zwaardere belasting. Daarom heb ik besloten mijn lidmaatschap van de redactie te beëindigen. Vanuit mijn lidmaatschap van de redactieraad hoop ik de verdere gang van zaken rond het tijdschrift te kunnen blijven volgen.

Kees Vos